

ks. Stanisław Wronka

Transliteracja i transkrypcja alfabetu hebrajskiego

Pisanie czcionką hebrajską w dobie komputerów jest technicznie bardzo ułatwione, ale wciąż używa się zapisu słów hebrajskich przy pomocy alfabetu łacińskiego, i to zarówno w publikacjach popularnonaukowych, jak i w pracach ściśle naukowych. Panuje przy tym duża różnorodność stosowanych systemów zapisu, tak że w praktyce trudno spotkać dwóch autorów, nawet tej samej narodowości, którzy oddawaliby wyrazy hebrajskie w identyczny sposób. A niekiedy bywa i tak, że ten sam autor stosuje różny zapis w obrębie jednego dzieła. Taki stan rzeczy bierze się zapewne często z niedopatrzania wydawcy lub z trudności typograficznych w uwzględnianiu wszystkich znaków diakrytycznych, ale jest też po części spowodowany tym, że zapisywanie tekstu hebrajskiego alfabetem łacińskim nie jest rzeczą prostą.

Dlatego chcielibyśmy przedstawić pewien system, wybierając konkretne rozwiązania spośród wielu istniejących i używanych zapisów, i wyjaśnić go¹. Być może propozycja ta mogłaby stać się przedmiotem dyskusji, aby dojść do pewnych uzgodnień. To prawda bowiem, że *varietas delectat*, ale w tym wypadku jednolitość i precyzja byłyby chyba bardziej pożądane, zwłaszcza przez nieznających lepiej języka hebrajskiego, choć zapewne nie tylko przez nich.

Transliteracja a transkrypcja

Najpierw jednak konieczne jest rozróżnienie pomiędzy transliteracją a transkrypcją, którego na ogół się nie dostrzega, używając dwóch terminów

---

¹ Istnieje ogromna rozpiętość wśród systemów zapisywania tekstu hebrajskiego alfabetem łacińskim, od maksymalistycznych starających się oddać każdy graficzny znak hebrajski po minimalistyczne inspirowane się przeważnie współczesną wymową hebrajską. Naukowcy próbują znaleźć kompromis pomiędzy tymi dwoma tendencjami, co nie jest jednak łatwe; por. P. JOUON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, tłum. z francuskiego, t. 1, Roma 1991 (1996), s. 35-36 (Subsidia Biblica, 14.1). Nasza propozycja skłania się ku rozwiązaniom maksymalistycznym, chociaż podamy też przykłady uproszczonej transliteracji i transkrypcji.

zamiennie. Tymczasem językoznawcy zwracają uwagę na różnice pomiędzy tymi dwoma pojęciami.

„Przez transliterację rozumiemy taką konwersję pisma, która polega na oddawaniu liter jednego alfabetu za pomocą liter innego alfabetu (w razie potrzeby zaopatrzonych w nietypowe znaki diakrytyczne) bez uwzględnienia fonetycznych właściwości głosek oznaczanych przez litery w alfabecie transliterowanym.

Przez transkrypcję natomiast rozumiemy taką konwersję pisma, która polega na oddawaniu fonetycznym właściwości głosek oznaczanych literami jednego alfabetu za pomocą systemu ortograficznego innego alfabetu.

Różnica między transliteracją i transkrypcją jest więc dość istotna: w transliteracji chodzi jedynie o konsekwentne oddawanie liter jednego alfabetu za pomocą liter innego alfabetu, w transkrypcji natomiast – o oddawanie brzmienia poszczególnych głosek.

Inny jest również zakres zastosowania transliteracji, a inny – transkrypcji. System transliteracji stosujemy w pracach ściśle naukowych, w językoznawstwie oraz przy sporządzaniu opisów katalogowych i bibliograficznych w bibliotekach naukowych; system transkrypcji – we wszystkich wydawnictwach popularnych, popularnonaukowych i artystycznych oraz we wszystkich bibliotekach szkolnych, i powszechnych”².

System transliteracji i transkrypcji

Zobaczmy teraz tabelę proponowanego systemu transliteracji i transkrypcji, najpierw spółgłosek hebrajskich, a potem znaków samogłoskowych.

SPÓLGŁOSKI

<i>Litera</i>	<i>Nazwa</i>	<i>Transliteracja</i>	<i>Transkrypcja</i>	<i>Wartość liczbowa</i>
א	<i>’āleḥ</i>	’	–	1
ב ב	<i>bēṭ</i>	<i>b, ḥ</i>	<i>b, w</i>	2
ג ג	<i>ḡimel</i>	<i>g, ḡ</i>	<i>g</i>	3
ד ד	<i>dālet</i>	<i>d, ḏ</i>	<i>d</i>	4
ה	<i>hē’</i>	<i>h</i>	<i>h</i>	5
ו	<i>wāw</i>	<i>w</i>	<i>w</i>	6
ז	<i>zājīn</i>	<i>z</i>	<i>z</i>	7
ח	<i>hēṭ</i>	<i>h</i>	<i>ch</i>	8
ט	<i>tēṭ</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	9
י	<i>jōḏ</i>	<i>j</i>	<i>j</i>	10

² *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. M. SZYM-CZAK, Warszawa 1976, s. 140; por. S. SIEROTWIŃSKI, *Słownik terminów literackich*, Kraków⁵ 1994, s. 269; *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, Wydawnictwa Normalizacyjne 1975, s. 1-2.

ך כ כ	<i>kāp</i>	<i>k, k</i>	<i>k, ch</i>	20, 500 ³
ל	<i>lāmed</i>	<i>l</i>	<i>l</i>	30
מ ם	<i>mēm</i>	<i>m</i>	<i>m</i>	40, 600
ן נ	<i>nūn</i>	<i>n</i>	<i>n</i>	50, 700
ס	<i>sāmek</i>	<i>s</i>	<i>s</i>	60
ע	<i>‘ājīn</i>	<i>‘</i>	—	70
ף פ פ	<i>pē(h)</i>	<i>p, p̄</i>	<i>p, f</i>	80, 800
צ ץ	<i>sādē(h)</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	90, 900
ק	<i>qōp</i>	<i>q</i>	<i>q</i>	100
ר	<i>rēš</i>	<i>r</i>	<i>r</i>	200
ש	<i>śīn</i>	<i>ś</i>	<i>s</i>	300
שׁ	<i>šīn</i>	<i>š</i>	<i>sz</i>	..
ת ת	<i>tāw</i>	<i>t, t</i>	<i>t</i>	400

ZNAKI SAMOGŁOSKOWE

Znak	Nazwa znaku	Transliteracja	Transkrypcja
בּ	<i>pátah</i>	<i>ba</i>	<i>ba</i>
בֿ	<i>qāmes</i>	<i>bā</i>	<i>ba</i>
בְּ	(nie na końcu wyrazu)	<i>bā</i>	<i>ba</i>
בֶּה	(tylko na końcu wyrazu)	<i>bā(h)</i>	<i>ba</i>
חֵי	<i>hātēp pátah</i>	<i>h²</i>	<i>cha</i>
חֵי	<i>pátah furtivum</i> (tylko na końcu wyrazu)	<i>“h</i>	<i>“ch (bardzo krótkie)</i>
בֵּי	<i>s^egōl</i>	<i>be</i>	<i>be</i>
בֵּי	<i>sērē</i>	<i>bē</i>	<i>be</i>
בֵּי	<i>sērē gādōl</i>	<i>bê</i>	<i>be</i>
בֵּי	<i>s^egōl gādōl</i>	<i>bê</i>	<i>be</i>
בֵּה	(tylko na końcu wyrazu)	<i>bē(h)</i>	<i>be</i>
בֵּה	(tylko na końcu wyrazu)	<i>be(h)</i>	<i>be</i>
בֵּי	<i>śwā’</i>	<i>b^e, b</i>	<i>b^e (bardzo krótkie), b</i>
חֵי	<i>hātēp s^egōl</i>	<i>h^e</i>	<i>che</i>
בֵּי	<i>qāmes hātūp</i>	<i>bo</i>	<i>bo</i>
בֵּי	<i>hōlem</i>	<i>bō</i>	<i>bo</i>
בֵּו	<i>hōlem gādōl (wāw hōlem)</i>	<i>bō</i>	<i>bo</i>
בֵּה	(tylko na końcu wyrazu)	<i>bō(h)</i>	<i>bo</i>
חֵי	<i>hātēp qāmes</i>	<i>h²</i>	<i>cho</i>
בֵּי	<i>hīreq</i>	<i>bi</i>	<i>bi</i>
בֵּי	<i>hīreq gādōl</i>	<i>bī</i>	<i>bi</i>
בֵּי	<i>qibbūs</i>	<i>bu</i>	<i>bu</i>
בֵּו	<i>śūreq</i>	<i>bū</i>	<i>bu</i>

Objaśnienia spółgłosek

Brak *dagesza* (kropka w środku spółgłoski) w grupie *BeGaDKeFaT* zaznaczamy w transliteracji przez dodanie kreski pod lub nad literą: קָטַב *kātab* (napisał), מִגְדָּל *mīgdāl* (wieża), נָדַף *nāḏāp* (rozwiął)⁴. W transkrypcji brak *dagesza* uwidacznia się tylko przy trzech spółgłoskach z tej grupy, które mają wówczas wyraźnie inną wymowę, nie zwarto-wybuchową, lecz szczelino-wo-przydechową: בּ *w*, כּ *ch*, פּ *f*. *Dagesz forte* oznaczający podwojenie spółgłoski oddaje się przez powtórzenie danej litery. Występuje on najczęściej w spółgłosce znajdującej się w środku wyrazu: הַמֶּלֶךְ *hammelek* (król), bardzo rzadko w literze początkowej: מַה־טוֹב *ma(h)-ttōb* (jak dobry), הָיִיתָ *hājītā* *bbānū* (byłeś w nas)⁵, a tylko sporadycznie w literze końcowej: אַתָּה *'atē* (ty, rodz. żeński). W spółgłoskach spoza grupy *BeGaDKeFaT* *dagesz* jest zawsze *forte*, natomiast we wspomnianej grupie może być także *lene*, kiedy oznacza tylko zwarto-wybuchową wymowę tych spółgłosek: *b, g, d, k, p, t*. Ma to miejsce prawie zawsze w literze początkowej: בַּיִת *bājīt* (dom), natomiast w środku i na końcu wyrazu tylko wtedy, gdy przed spółgłoską z *dageszem* stoi *sz⁶wa*, niewymawiane nigdy w tej pozycji: מִדְּבָר *midbār* (pustynia), כָּתַבְתָּ *kātabt⁶* (napisałś). W przeciwnym razie, gdy poprzedza ją jakaś samogłoska, spółgłoska jest zawsze podwojona: בַּבַּיִת *babbājīt* (dom), כִּפְּרָה *kipper* (odpokutował)⁶.

³ Te setki oznaczane są przez formy końcowe liter: ך, ם, ן, ם, ך, ך; por. J. W. L. ROSŁON, *Podręcznik języka hebrajskiego. Kurs podstawowy i wyższy*, Warszawa 1969, 135; *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 3-4.

⁴ Spółgłoski *g* i *p* można też po prostu podkreślić (*g, p*) lub postawić kreskę zupełnie pod nimi (*g, p*), jak to czynią np. G. DELANA, A. SPREAFICO, S. BAZYLIŃSKI, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, tłum. z włoskiego, Warszawa 2001, s. 7. Dawniej, gdy spółgłoski tej grupy nie miały *dagesza*, dodawano do nich *h*: *bh, gh, dh, kh, ph* (lub *f*), *th*; por. np. P. JOUON, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome 1923 (1965), s. 12. 17; A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, 2^a 1966 (1996), s. 1. P. JOUON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 21. 35, transliterują *ḥ* przez *h* z łukiem u dołu. Inni natomiast oddają tę spółgłoskę przez *x*.

⁵ W ostatnim przykładzie jest to tzw. *dagesz łączący*, spowodowany ścisłym związkiem dwóch wyrazów. Stawia się go czasem w początkowej spółgłosce wyrazu, jeśli ma on akcent na pierwszej sylabie i jest poprzedzony wyrazem kończącym się na nieakcentowane *-ā, -ā(h), -e(h)* lub wyjątkowo *-ū*; por. P. JOUON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 80-82; A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 8; T. O. LAMBDIN, *Introduction to Biblical Hebrew*, London 1973 (1980), s. 208.

⁶ Pewna dwuznaczność może występować przy *j* z *dageszem* poprzedzonym przez *i* וִי. Można bowiem czytać tę zbitkę jako *i + j* albo jako *ijj*. Chyba słuszniejsza jest ta druga lektura: נֹכְרִיָּה *nokrijā(h)* (obca), nie *nokrijā(h)*; אִיּוֹב *'ijjōb* (Hiob), nie *'ijōb*; por. *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 6; P. JOUON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 264-265. 267. 269. 271; E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments. Neubearbeitung des „Hebräischen Schulbuchs“ von Hollenberg-Budde*, Zweite, durchgesehene Auflage, Basel-Frankfurt am Main 1981, s. 226; C. JAKUBIEC (opr.), *Księga Hioba. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy* (Pismo Święte Starego Testamentu 7, 1), Poznań-Warszawa 1974, s. 23; T. O. LAMBDIN, *Introduction to Biblical Hebrew*, s. XXVII.

Formy końcowe pięciu spółgłosek (*KaMNaFeC*) oddajemy w transliteracji i transkrypcji identycznie jak ich formy podstawowe: כַּלֶּךְ *kallēk*, *kallech* (synowa twoja), מַיִם *májim* (wody), נָתַן *nātan*, *natan* (dał), כַּפַּף *kāpāp*, *kafaf* (zgiął), צִיץ *sūs*, *cuc* (kwitnąć).

Spółgłoski gardłowe א i ע zaznaczamy w transliteracji jak odpowiednio przydech słaby i mocny w grece (´, ˆ), z tym że nie piszemy ich nad samogłoską, lecz samodzielnie: אָדָם *’ādām* (człowiek), נָעַר *ná’ar* (młodzieniec).

Dla odróżnienia spółgłosek gardłowych ה i ח, pierwszą transliteruje się przez *h*, a drugą przez *h* z kropką u dołu (*h*). W transkrypcji natomiast ה oznacza się też przez *h* i wymawia jak nasze *h*, a ח – przez *ch* i wymawia mocniej, bardziej gardłowo⁷.

Podobnie, aby odróżnić ט od ת, pierwszą oznaczamy w transliteracji przez *t* z kropką u dołu (*t*), a drugą przez *t*. Wymowa tych spółgłosek jest prawie identyczna, dlatego w transkrypcji używamy *t* dla oznaczenia ט, ת i ח.

Spółgłoskę י transliterujemy i transkrybujemy przez *w*, i wymawiamy jako *w*, nie *f*⁸. Literę י oddajemy z kolei przez *j*, gdyż odpowiada ona dość dobrze głosce hebrajskiej⁹.

Spółgłoskę ז oddajemy w transliteracji przez *s*, natomiast w transkrypcji przez *c*, ponieważ mimo że nie odpowiada ona fonetycznie dokładnie głosce hebrajskiej, to jest najbardziej do niej zbliżona¹⁰.

⁷ W języku polskim *h* i *ch* wymawia się jednakowo, bezdźwięcznie. Dawniej w niektórych regionach Polski (kresy wschodnie, pogranicze ze Słowacją, Ukrainą i Białorusią) *ch* wymawiano bezdźwięcznie, a *h* dźwięcznie; por. Słownik ortograficzny języka polskiego, red. M. Szymczak, s. 28; Z. KLEMENSIEWICZ, *Prawidła poprawnej wymowy polskiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków⁵1967 (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, 10), s. 15; P. BAK, *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*, Warszawa⁹1995, s. 78 (Biblioteka Miłośników Języka).

⁸ Wymowa י jak polskie *ł* jest dziś rzadka, proponuje ją np. M. TOMAL, *Język hebrajski biblijny*, Warszawa 2000, s. 20 (Języki Azji i Afryki), a dawniej czynił to P. JOÜON, *Grammaire de l’hébreu biblique*, s. 12. 30. W publikacjach zachodnich spółgłoska ta bywa najczęściej transliterowana i transkrybowana przez *v*.

⁹ Prace w języku angielskim, francuskim i hiszpańskim używają *y*, gdyż *j* wymawia się w nich inaczej, natomiast w publikacjach niemieckich i włoskich pojawia się *j*, czasem obok *y*; por. E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, s. 18. 21. 29-30; A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 1; G. DEIANA, A. SPREAFICO, *Guida allo studio dell’ebraico biblico*, III Edizione, Roma 1992 (1998), s. 5. Także P. JOÜON, *Grammaire de l’hébreu biblique*, s. 12, wymienia obydwie możliwości.

¹⁰ Ta transkrypcja jest dość powszechna w publikacjach polskich, zarówno dotyczących języka hebrajskiego bibijnego (por. G. DEIANA, A. SPREAFICO, S. BAZYLIŃSKI, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, s. 7; A. KUŚMIREK (przeł. i opr.), *Hebrajsko-polski Stary Testament. Księga Rodzaju. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi, transkrypcją oraz indeksami rdeni*, Warszawa 2000, s. XIV), jak i współczesnego (por. A. KLUGMAN, *Nowy słownik polsko-hebrajski hebrajsko-polski*, Warszawa-Tel Awiw³1999, s. VII; S. RONEN, M. SOBELMAN, *Samouczek języka hebrajskiego*, Warszawa-Tel Awiw 2000, s. 9). W publikacjach zachodnich wymowę spółgłoski ז opisuje się zwykle przez *ts*, chociaż i ta zbitka nie jest identyczna z dźwię-

Spółgłoska q jest transliterowana i transkrybowana przez q , a wymawia się ją zawsze jako k^{11} .

Znakiem transliteracyjnym dla w jest s^{12} , z tym że trzeba pamiętać, iż spółgłoska ta wymawiana jest jako s i tak oddawana w transkrypcji. Natomiast litera w jest oznaczana w transliteracji jako š , a wymawia się ją i transkrybuje jako sz^{13} .

Jak widać, transliteracja hebrajskich spółgłosek w tym systemie jest bardzo precyzyjna, każda litera ma swój odpowiednik w języku łańcińskim. Natomiast w transkrypcji pewne znaki są niejednoznaczne: w może wskazywać na v lub v , ch – na h , z lub ewentualnie z , t – na t , h lub h , s – na s lub w , sz – na w lub ewentualnie w czy w .

Objaśnienia samogłosek

Oznaczanie samogłosek hebrajskich jest bardziej skomplikowane. W tabeli przedstawiono wszystkie możliwe warianty kolejno dla samogłosek: a , e , o , i , u . Spółgłoski v i h zostały użyte jedynie po to, by pokazać położenie znaków samogłoskowych. Występujące także w tabeli h , v i v nie mają wartości spółgłosek, a więc nie wymawia się ich, lecz są to tzw. *matres lectionis*, które pomagały pierwotnie odczytać właściwą samogłoskę w tekście spółgłoskowym.

Logika oddawania znaków samogłoskowych jest tu przejrzysta. Samogłoski krótkie są oznaczane prostą literą: a , e , o , i , u ; samogłoski długie – literą z kreską u góry: ā , ē , ō ; samogłoski długie z v lub v jako *mater lectionis* – literą z daszkiem: vā , vē , vō . Trzeba zwrócić uwagę, że aby oddać różnicę pomiędzy vā i vā , dla drugiej samogłoski dodaje się pod ē kropkę (ē)¹⁴. Samogłoski zredukowane (niektórzy nazywają je półsamogłoskami), czyli *szēwa* proste i *szēwa* złożone, piszemy w indeksie górnym, aby zaznaczyć, że nie są pełnymi samogłoskami i nie tworzą pełnej

---

kiem hebrajskim; por. P. JOÜON, *Grammaire de l'hébreu biblique*, s. 16; P. JOÜON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 28; T. O. LAMBDIN, *Introduction to Biblical Hebrew*, s. XVI; E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, s. 28. Można by się zastanowić, czy nie używać c także w transliteracji, która przecież nie musi oddawać dokładnie dźwięku hebrajskiego, jak czyni to A. KUŚMIREK, s. XIV. Niektórzy autorzy niemieccy transliterowaliby z przez z , wymawiane podobnie jak nasze c , ale litera ta oddaje już t .

¹¹ Niekiedy jest też transkrybowana przez k .

¹² Godna uwagi jest propozycja A. KUŚMIREK (przeł. i opr.), *Hebrajsko-polski Stary Testament. Księga Rodzaju*, s. XIV, by oddawać tę spółgłoskę przez š . Litera ta wydaje się odpowiedniejsza od š , ponieważ nawiązuje do š dla w , a nie kojarzy się z naszym š . Przeciw przemawia właściwie tylko to, że š weszło już powszechnie w użycie.

¹³ W językach zachodnich w transkrybuje się na ogół przez sh .

¹⁴ E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, s. 32, oddaje samogłoski z v i v jako *mater lectionis* podobnie jak samogłoski długie bez nich: ā , ē , ā , ō , ū . *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 6, oddaje vā przez $\text{ā}(y)$. Można też spotkać zapis ē dla vā .

sylaby: ־^e , ־^a , ־^e , $\text{־}^{\delta 15}$. Również *patach furtivum*, który pojawia się pod końcową spółgłoską gardłową: ה (ה musi mieć kropkę w środku, tzw. *mappiq*, jeśli ma być spółgłoską na końcu wyrazu), ה, ו, gdy przed nią stoi długie e, i, o lub u, piszemy w indeksie górnym, bo nie jest samodzielną samogłoską i nie tworzy sylaby: הַחַי רֵאֵחַ (duch)¹⁶.

W wymowie nie słycać praktycznie, czy samogłoska jest krótka, czy długa, dlatego w transkrypcji używa się prostych liter: a, e, o, i, u. Wyjątek stanowią *sz^ewa* proste i *patach furtivum*, które wymawia się rzeczywiście krótko, dlatego transkrybujemy je także w indeksie górnym: ^e, ^a. Taki zapis jest chyba zrozumiały nawet dla nieznaających hebrajskiego, że mianowicie chodzi o bardzo krótką samogłoskę.

Przy ו i ש trzeba uważać na samogłoskę *ō*, bo czasem nie jest ona oznaczona osobną kropką, lecz „ukrywa się” w kropce spółgłoski. Pamiętając, że wyraz hebrajski musi zaczynać się od spółgłoski (wyjątkiem jest tylko początkowe וּ *ū*, które stanowi jednak szczególną postać spójnika וּ ^w [i]), i że każda spółgłoska musi mieć swoją samogłoskę, łatwo sobie poradzić z tym problemem: מִשָּׁה czytamy więc jak מִשָּׁה *mōše(h)* (Mojżesz), שָׂרָף – jak שָׂרָף *šōrēp* (płonący), אֶרְוֹר – po prostu *šōm^erōn* (Samaria).

Matres lectionis mogą niekiedy przysparzać trudności. W wypadku ה sprawa jest bardzo jasna: na końcu wyrazu spółgłoska ta jest zawsze *mater lectionis*, dlatego w transliteracji będziemy ją stawiać wtedy w nawiasie, a w transkrypcji w ogóle jej nie uwzględnimy: תּוֹרָה *tōrā(h)*, *torā* (pouczenie, prawo), שָׂדֵה *š^edē(h)*, *s^ede* (pole, w *status constructus*), שָׂדֵה *sāde(h)*, *sade* (pole), שְׁלֹמֹה *š^elōmō(h)*, *sz^elomo* (Salomon). Na początku i w środku wyrazu ה jest zawsze spółgłoską: הָלַךְ *hālāk* (poszedł), אֱלֹהִים *‘lōhīm* (bogowie, Bóg). Jeśli

¹⁵ Dokładnie tak transliteruje *sz^ewa* J. WEINGREEN, *A Practical Grammar for Classical Hebrew*, Second edition, Oxford 1959 (1967), s. 9-10. T. O. LAMBDIN, *Introduction to Biblical Hebrew*, s. XXV, oddaje *sz^ewa* proste przez odwrócone e normalnej wielkości, natomiast J. W. L. ROSŁON, *Podręcznik języka hebrajskiego*, s. 15, pisze odwrócone e w indeksie górnym. Natomiast *sz^ewa* złożone jest najczęściej oddawane przez *ā, ē, ō* pisane normalnie. W indeksie górnym, ale przy pomocy innych nieco znaków, zaznaczają je A. KUŚMIREK (przekł. i opr.), *Hebrajsko-polski Stary Testament. Księga Rodzaju*, s. XV: ^a, ^e, ^o; W. GESENIUS, E. KAUTZSCH, *Hebräische Grammatik*, Sieben und zwanzigste vielfach verbesserte und vermehrte Auflage, Leipzig 1902, s. 46. 49: ^a, ^e (ē), ^o; J. W. L. ROSŁON, s. 12: ^a, ^e, ^o, i E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alien Testaments*, s. 50-51: ^a, ^{ae}, ^d. Dla A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 10; G. DEIANA, A. SPREAFICO, S. BAZYLIŃSKI, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, s. 17, i J. W. L. ROSŁON, s. 13-15, samogłoski zredukowane nie są sylabotwórcze, natomiast dla P. JOÜON, *Grammaire de l'hébreu biblique*, s. 31; T. O. LAMBDIN, s. XVIII; E. JENNI, s. 50, i W. J. TYŁOCH, *Gramatyka języka hebrajskiego*, Warszawa 1980, s. 83, samogłoski zredukowane mogą tworzyć sylaby, chociaż sylaby takie nie są nigdy akcentowane i opierają się na następnej; niektórzy nazywają je półsylabami.

¹⁶ Por. P. JOÜON, *Grammaire de l'hébreu biblique*, s. 61; W. GESENIUS, E. KAUTZSCH, *Hebräische Grammatik*, s. 39; A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 5; T. O. LAMBDIN,

na końcu wyrazu ma być spółgłoską, to otrzymuje wówczas *mappiq* i jest transliterowana bez nawiasu i transkrybowana: מַלְכָּה *malkāh*, *malkah* (król jej); gdyby ה w tym przykładzie było *mater lectionis*, mielibyśmy zupełnie inny wyraz: מַלְכָּה *malkā(h)*, *malka* (królowa)¹⁷.

Łatwo również rozpoznać, kiedy י jest *mater lectionis*. Zachodzi to wtedy, gdy nie ma samogłoski, ale tylko po e, ē, i lub ā (w pierwszym i ostatnim przypadku jedynie w środku wyrazu): בָּנֵיךָ *bānēkā* (synowie twoi), זֵיתִים *zētīm* (oliwki), בֵּיתִי *bētū* (dom mój), בָּנֵי *bēnē* (synowie, w *status constructus*), עֲנָו *énāw* (oczy jego). Końcowy י po a, o, u jest zatem czytany: אֲדֹנָי *ādōnāj* (Pan), סוּסַי *sūsaj* (konie moje), גּוֹי *gōj* (naród), גַּלְיָי *gālūj* (wyjawiony).

Najwięcej problemów jest z ו, ponieważ ו można rozumieć jako *ō*, *wō* lub *ōw*, a ו – jako *ū* lub *wu*. Otóż ו oznacza *ū*, gdy nie jest opatrzone samogłoską; ma to miejsce zawsze na początku i na końcu wyrazu, a często także w środku: וּבָנוּ *ūbānū* (i zbudują), סוּס *sūs* (koń). Jeśli natomiast ו ma samogłoskę, oznacza wtedy podwojoną spółgłoskę *w*; ma to miejsce tylko w środku wyrazu: וְוָלַת *iwwélet* (głupota), a nie *iūélet*. Znak ו na końcu wyrazu oznacza zawsze samogłoskę: בֵּיתוֹ *bētō* (dom jego). Jeśli natomiast ו znajduje się w środku wyrazu, to trzeba go tak odczytać, żeby nie spotkały się bezpośrednio ze sobą spółgłoski czy samogłoski: טוֹב *tōb* (dobry), a nie *tōwb* czy *twōb*; לוֹה *lōwe* (pożyczający)¹⁸, a nie *lwōe* (czy *lōe*); וַיִּן *āwōn* (wina), a nie *āwōn* czy *āōn*.

Niekiedy również א zachowuje się jak *mater lectionis*. Spółgłoska ta jest spoczywająca, gdy nie rozpoczyna sylaby, co praktycznie poznać po tym, że nie ma samogłoski. Nie zdarza się to nigdy na początku wyrazu. Dla większej dokładności będziemy umieszczać taki spoczywający א w nawiasie: מָצָא *māsa* (znalazł), רֹאשׁ *rō* (głowa), ale אָמַר *āmar* (powiedział), שָׁאֵל *šā'al* (zażądał), רָאוּ *rā'ū* (zobaczyli, zobaczyły)¹⁹.

Introduction to Biblical Hebrew, s. XXI. XXVII; E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, s. 36; J. W. L. ROSLON, *Podręcznik języka hebrajskiego*, s. 11. Wielu oddaje tę samogłoskę przez normalne a.

¹⁷ Por. *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 6; P. JOÜON, *Grammaire de l'hébreu biblique*, s. 31. 36; A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 6. S. ŁACH, J. ŁACH (opr.), *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1990, s. 36 (Pismo Święte Starego Testamentu 7, 2), oddając ה bez *mappiq*a przez *h* z łukiem u dołu, a A. TSCHIRSCHNITZ, K. WOJCIECHOWSKA, *Gramatyka języka hebrajskiego w zarysie*, Warszawa 1996, s. 44, przez *h*. Wielu nie zaznacza nieobecności *mappiq*a w końcowym ה, oddając je przez *h* bez nawiasu; por. np. T. O. LAMBDIN, *Introduction to Biblical Hebrew*, s. XXV. Inni opuszczają zupełnie *h*; por. E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, s. 32, który pisze: ā, ē, āē, ō. J. W. L. ROSLON, *Podręcznik języka hebrajskiego*, s. 19, transliteruje ה przez ā, natomiast W. GSENIUS, E. KAUTZSCH, *Hebräische Grammatik*, s. 39, oddaje ה przez ē. Spotykamy też zapis ē dla ה.

¹⁸ Samogłoska *ō* w takich wypadkach znajduje się nad ו, a nie nad poprzednią spółgłoską.

¹⁹ Autorzy raczej rzadko stawiają spoczywający א w nawiasie. Czynią to, choć nie do końca konsekwentnie, a czasem go zupełnie opuszczają, np. E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen*

Również inne litery zbyteczne w danym wyrazie można transliterować w nawiasie, a w transkrypcji je opuszczać: יִשָּׂאֵר *jissā(ś)kār, jissachar* (Issachar)²⁰.

Sz^ewa złożone ם, ם, ם nie nastęrcza trudności, bo jest zawsze transliterowane (ā, ē, ō) i wymawiane (a, e, o). Pewne problemy niesie natomiast sz^ewa proste ם, które może być ruchome (wtedy jest wymawiane jako krótkie e) oraz transliterowane i transkrybowane jako e, lub spoczywające (wtedy jest niewymawiane i pomijane w transliteracji i transkrypcji)²¹. Problem polega na tym, kiedy sz^ewa proste wymawiać, a kiedy nie. Zasady są następujące:

– sz^ewa wymawiamy na początku wyrazu: בָּרִית *b^erît* (przymierze; wyjątkiem jest liczebnik שְׁתַּיִם *štajim*, שְׁתֵּי *šté* [dwa]), po samogłosce długiej nieakcentowanej: שֹׁמְרִים *šōm^erîm* (strzegący), pod spółgłoską, która będzie powtórzona: שִׁלְלֵי *šil^elê* (cienie, w *status constructus*), pod spółgłoską z *dageszem*, także na końcu wyrazu: דִּבְּרֵי *dibb^erû* (mówili, mówiły), תִּקְבְּוּ *tikt^ebû* (będą/będziecie pisać), אֵת *att^e* (ty, rodz. żeński), וַיִּבְכֶּה *wajjabk^e* (i zapłakał);

– sz^ewa nie wymawiamy po samogłosce krótkiej: מַלְכָּה *malkā(h)* (królowa), מֶלֶךְ *mélék* (król) i po samogłosce długiej akcentowanej: כְּתֹבְנָה *kt^eōbnā(h)* (piszcie, rodz. żeński), לָךְ *lāk* (dla ciebie)²², שָׂוָה *šāw(’)* (nicość);

– jeśli dwa sz^ewa proste występują obok siebie, to czytane jest tylko to drugie, także na końcu wyrazu: יִשְׁמְרוּ *jışm^erû* (będą strzegli), אָמַרְתָּ *’āmart^e* (powiedziałaś), אֱמֶנֶת *qōš^et* (prawda)²³.

Nie uwzględniamy tzw. sz^ewa pośredniego (*medium*) pomiędzy ruchomym a spoczywającym, które dawniej było wymawiane: מַלְכֵי transliterujemy więc *malkê*, nie *mal^ekê* (królowie, w *status constructus*). Czynimy tylko wyjątek dla sz^ewa znajdującego się pod spółgłoską, która powinna być podwojona. Czytamy je, a więc transliterujemy i transkrybujemy także. Dotyczy to głównie spółgłosek ם i ם, czasem także ל, ן, ק, ז, ס, צ, ש, ש, ם, ם, przy *waw* inwersyjnym: וַיְהִי *waj^ehî* (i był,

---

Sprache des Alten Testaments, s. 31. 33, i T. O. LAMBDIN, *Introduction to Biblical Hebrew*, s. XXIV. Samogłoskę *ō* przed takim *š* umieszcza się nad jego prawym końcem górnym (שָׁר), a nie nad spółgłoską, do której należy (שר); por. P. JOÜON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 35.

²⁰ Por. *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 6.

²¹ A. KUŚMIREK (przekł. i opr.), *Hebrajsko-polski Stary Testament. Księga Rodzaju*, zaznacza każde sz^ewa, czego raczej się nie spotyka w literaturze biblijnej. Odpowiadałoby to wprowadzić ścisłej transliteracji, w której chodzi o oddanie każdego znaku danego alfabetu, ale w wypadku języków starożytnych nie można tego robić w sposób mechaniczny; por. *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 9. Pamiętać trzeba, że sz^ewa znaczy po prostu „nic”, „brak” i pierwotnie zaznaczało właśnie brak samogłoski; por. J. W. L. ROSŁON, *Podręcznik języka hebrajskiego*, s. 15.

²² Końcowy ם *k* otrzymuje zawsze sz^ewa, jeśli nie ma innej samogłoski, dla odróżnienia go od końcowego ם *n*.

²³ W kwestii sz^ewa na końcu wyrazu istnieją trzy stanowiska: 1) jest ono zawsze spoczywające; por. T. O. LAMBDIN, *Introduction to Biblical Hebrew*, s. XXVI-XXVII; E. JENNI; *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, s. 36-37; J. W. L. ROSŁON, *Podręcznik języka hebrajskiego*, s. 16; W. J. TYLOCH, *Gramatyka języka hebrajskiego*, s. 57-58; J. WEINGREEN,

יָדֵי); przy rodzajniku: הַחֲלָדִים *hajlādīm* (chłopcy, הַחֲלָדִים), *ham^eragg^līm* (szpiedzy, הַמְרַגְלִים); przy przyrostku: כִּסֵּי *kis^e’ī* (tron mój, כִּסֵּי); w liczbie mnogiej rzeczowników i przymiotników: עִוְרִים *’iw^erūm* (ślepi, עִוְרִים); w koniugacji: בִּקְשָׁה *biq^ešā(h)* (szukała, בִּקְשָׁה). Partykuła pytajna הַ nie powoduje podwojenia pierwszej spółgłoski wyrazu, do którego przyłącza się jako przedrostek, dlatego הַחֲלָדִים będziemy transliterować *hajlādīm* (czy chłopcy?)²⁴.

Dwuznaczny jest znak ׀, który może być *ā* lub *o*. Zasada podstawowa mówi, że znak ten oznacza *o* w sylabie zamkniętej (zakończonyj spółgłoską), nieakcentowanej, bo w takiej sylabie musi być samogłoska krótka: וַיֵּאָדָם *waj-jāqom* (i powstał). Ma to zawsze miejsce przed spółgłoską z *dageszem forte*: וַיֵּאָדָם *ronnū* (ciesz się, rodz. żeński) i w sylabie zamkniętej przed *maqfefem* (łącznikiem oddawanym w transliteracji i transkrypcji), bo wyraz przed *maqfefem* traci akcent: כָּל־אָדָם *kol-’ādām* (każdy człowiek). Jeśli jednak wyraz przed *maqfefem* kończy się na ׀ lub ה, znak ten oznacza *ā*, bo spółgłoski te są tu spoczywające, a więc sylaba jest otwarta: נִמְסָה׃ *nimsā(’)-hēn* (znajdźmy łaskę), וְהָאָדָם *mā(h)-’addīr* (jak wspaniały). Przed *sz^ewa* złożonym ׀ znak ׀ oznacza zawsze *o*: וְנֹעֲמִי *no^omī* (Noemi). Krótkie *o* występuje wyjątkowo w wyrazach קֹדְשִׁים *qodāšīm* (rzeczy święte) i שֹׂרָשִׁים *šorāšīm* (korzenie).

W sytuacjach niepewnych pomoże nam *meteg* (wędzidło), mała pionowa kreseczka stawiana pod spółgłoską z lewej strony samogłoski ׀²⁵, której się nie transliteruje. Między swoimi różnymi funkcjami (np. drugorzędnego

---

A Practical Grammar for Classical Hebrew, s. 9; 2) niekiedy jest ruchome zgodnie z podanymi wyżej regułami; por. A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 4-5; G. DEIANA, A. SPREAFICO, S. BAZYLIŃSKI, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, s. 13-14; P. JOÜON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 53; P. JOÜON, *Grammaire de l’hébreu biblique*, s. 30-31; ten ostatni uważa, że należy czytać *sz^ewa* nie tylko w אַטֵּ׃ (*att^e* (ty, rodz. żeński) czy הִקְטַלְתָּ *qātalt^e* (zabiłaś), ale tym bardziej w גַּלְתִּי *gālīt^e* (wyjawiłaś) czy בָּאֵר *bā’ēr* (przyszłaś); 3) zasadniczo jest spoczywające, ale w podanych wyżej wypadkach ma wiele z ruchomego; por. W. GESENIUS, E. KAUTZSCH, *Hebräische Grammatik*, s. 50-51; A. TSCHIRSCHNITZ, K. WOJCIECHOWSKA, *Gramatyka języka hebrajskiego w zarysie*, s. 33-34. *Sz^ewa* wymawiane pod końcową spółgłoską jest zatem szczególnym przypadkiem, według zgodnej opinii pozostałością po końcówce *-ī* lub *-e(h)*. Nasze stanowisko pragnie uwzględnić wypadki *sz^ewa* ruchomego na końcu wyrazu i stosuje do niego te same zasady, co do *sz^ewa* w początkowej czy środkowej sylabie.

²⁴ *Sz^ewa medium* występuje po krótkiej samogłosce, ale nie zamyka całkowicie sylaby, co widać po tym, że spółgłoski z grupy *BeGaDKeFaT* nie otrzymują *dagesza*: מִלְכֵי. Pojawia się ono, jak już wspomniano, pod spółgłoską, która powinna być podwojona, a także w *status constructus* rzeczowników segolowych (tylko w liczbie mnogiej) oraz rzeczowników o dwóch samogłoskach pierwotnie krótkich typu *dābar* i *s^edāqā(h)*, przy końcówce *-ā(h)* oznaczającej kierunek, w trybie rozkazującym, w bezokoliczniku z przyrostkami, przy przyimkach *b^e*, *k^e* i *l^e*, przed przyrostkami *-ken*, *-ken* i często *-kā*; por. P. JOÜON, *Grammaire de l’hébreu biblique*, s. 31-33; W. J. TYLOCH, *Gramatyka języka hebrajskiego*, s. 58-59. *Sz^ewa* pośrednie dzisiaj się pomija; por. np. G. DEIANA, A. SPREAFICO, S. BAZYLIŃSKI, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, s. 14; T. O. LAMBDM, *Introduction to Biblical Hebrew*, s. XXVI. Ten ostatni autor czyni to konsekwentnie, czytając np. zawsze *wajhi*.

akcentu w wyrazie) znak ten wskazuje przede wszystkim na jakąś nieregularność w sylabie. Jeżeli zobaczymy wyraz בָּתִּים, to powinniśmy go czytać *bottîm*. Dodany *meteg* בָּתִּים־ mówi nam, że wbrew zasadzie, iż w sylabie zamkniętej nieakcentowanej powinna być samogłoska krótka, należy czytać *bâtîm* (domy). Gdy widzimy wyraz הַלָּא, to normalnie powinniśmy czytać go *'oklā(h)* (jedzenie), ponieważ lektura *'ākēlā(h)* (zjadła) kłóci się z zasadą, że *ā* i *ē* w drugiej sylabie od akcentowanej, a *ē* w pierwszej sylabie od akcentowanej ulegają redukcji. W *'ākēlā(h)* (forma powstała od הַלָּא *'ākal*) redukcji do *sz^ewa* uległa krótka samogłoska środkowa *a*. W takim wypadku dodawany jest często *meteg*: הַלָּא־²⁶. Znak – może oznaczać czasem długie *i*, dla którego nie ma oddzielnego znaku. Wtedy zwykle stawia się również *meteg*: יִירֹאוּ *jir'û* (zobaczą, od יָרָא), ale יִירֹאוּ־ *jir'û* (będą się bali, od יָרָא). Często *meteg* będzie wskazywał, żeby czytać *sz^ewa* mimo poprzedzającej samogłoski krótkiej: הַלְלוּ *hal'lû* (chwalcie, rodz. męski).

Objaśnienia innych znaków

O niektórych znakach już wspomnieliśmy (o *dageszu* przy spółgłoskach, a o *mappiqu*, *maqqefie* i *metegu* przy samogłoskach), zajmijmy się więc pozostałymi.

Tekst masorecki jest zaopatrzony w **akcenty**. Jest to system ponad trzydziestu znaków, których zasadniczo nie oddaje się w transliteracji i w transkrypcji. W pierwszym rzędzie akcenty mają funkcję dynamiczną, to znaczy pokazują, która sylaba ma być wymówiona mocniej. Najczęściej bywa nią sylaba ostatnia, rzadziej przedostatnia. Dobrze jest zaznaczać akcent w tym drugim przypadku dla poprawności wymowy, jak to czynimy konsekwentnie w tym artykule: מֶלֶךְ *mēlek* (król), כָּתַבְתָּ *kātābtā* (napisałeś). W wyrazie שָׁלַחְתָּ *šālāhat^e* (posłałeś) akcent nie pada na trzecią sylabę od końca, bo *sz^ewa* nie tworzy pełnej sylaby²⁷. Niekiedy akcent pozwala odczytać znaczenie słowa: בָּנֵנוּ *bānû* (w nas), בָּנוּ *bānû* (zbudowali, zbudowały). Akcenty pełnią też rolę naszej interpunkcji. Najważniejszy z nich to *silluq* ׀, który stoi w ostatnim wyrazie wersetu i wraz z *sof pasuq* (:) odpowiada naszej kropce. Zazwyczaj stawia się ją w transliteracji i transkrypcji: הָאָרֶץ׀ *hā'āres., haārec.* (ziemia)²⁸. Drugim co do ważności akcentem jest *atnach*

²⁵ *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. K. ELLIGER, W. RUDOLPH, editio quinta emendata, Stuttgart 1997, stawia czasem *meteg* i z prawej strony samogłoski ׀; por. np. Rdz 1, 7: וַיְהִי׀ *waj'hî* (i był).

²⁶ W *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. K. ELLIGER, W. RUDOLPH, nie występuje on zawsze; por. np. Rdz 1, 2: הָיְתָה׀ *h āj'tā(h)* (była). *Hebrew Old Testament*, ed. N. H. SNAITH, London 1958, zaznacza *meteg* konsekwentnie.

²⁷ P. JOUON, *Grammaire de l'hébreu biblique*, s. 15. 31, transliteruje ten wyraz *šālāhar^e*, ponieważ forma ta wzięła się z הַלְלוּ *šālāh^e*.

–, stojący w wyrazie kończącym pierwszą połowę wersetu, który odpowiada naszemu średnikowi lub przecinkowi: אֱלֹהִים ^{ʾlōhîm}, (bogowie, Bóg). Akcent ten nie zawsze dobrze koresponduje z naszą interpunkcją, dlatego lepiej go nie zaznaczać w transliteracji i transkrypcji²⁹.

W dawniejszych publikacjach można było spotkać *rafe*, kreskę nad spółgłoską, która nie posiada *dagesza forte* lub *lene* (ten ostatni dotyczy tylko grupy *BeGaD-KeFaT*), i nad ה bez *mappiqa*. Znak ten może się też pojawić nad spoczywającymi א, ו, י. Nie zaznaczamy go w transliteracji ani w transkrypcji: עֲרִים ^{ʾwʿrîm}, *iwʿrîm* (ślepi), יָפֵה ^{jāpe(h)}, *jafe* (piękny), יָסָאֵ(ʾ)וֹ ^{jāsā(ʾ)û}, *jacāti* (wyszedłem)³⁰.

Liczby hebrajskie oznaczane przy pomocy liter oddaje się cyframi arabskimi, podstawiając odpowiednią liczbę pod daną literę i sumując je, jeśli ostateczną liczbę wyraża kilka liter hebrajskich: ד – 4, עה – 78, קט – 115, סט – 616³¹.

Wśród korekt masoretów znajdują się **poprawki stałe** (*qʿrê perpetuum*), polegające na tym, że wyraz opatrzone samogłoskami, które pokazują, jak należy go czytać. Wśród nich mamy w pierwszym rzędzie tetragram יהוה *JHWH*, czyli imię Boga *Jahwe(h)*, którego żydzi nie wymawiają, lecz zastępują innym określeniem. Zapis יהוה czy יהוה trzeba więc rozumieć jako אֲדֹנָי ^{dōnāj} (Pan), natomiast zapis יהוה czy יהוה – jako אֱלֹהִים ^{ʾlōhîm} (Bóg). Jeśli tetragram poprzedzony jest przyimkiem ב *bʿ* (w), כ *kʿ* (jak), ל *lʿ* (dla) lub spójnikiem ו *wʿ* (i), to mamy wtedy zapis: ביהוה, ביהוה, ויהוה, który trzeba rozumieć jako באדני ^{ba(ʾ)dōnāj} *wa(ʾ)dōnāj*, oraz ביהוה, ביהוה, ויהוה, który trzeba rozumieć jako באלהים ^{bē(ʾ)lōhîm} *wē(ʾ)lōhîm*. Z kolei zaimek הוא trzeba czytać jako היא ^{hî(ʾ)} (ona), a nazwę „Jerozolima” ירושלים – jako יְרוּשָׁלַיִם ^{jē-rûšālājîm}³².

Niektórzy oddzielają łącznikiem **przedrostki** (rodzajnik, przyimek, spójnik, partykułę pytajną, zaimek względny) od właściwego słowa: הָאָרֶץ *hā-ʾārec* (ziemia), הַמֶּלֶךְ *ham-mélek* (król), בְּאָדָם *bʿ-ʾādām* (w człowieku), בַּבַּיִת *bab-bájit*

²⁸ *Silluq* wygląda dokładnie jak *meteg*, jednak nigdy nie znajduje się w sylabie akcentowanej; por. G. DEIANA, A. SPREAFICO, S. BAZYLIŃSKI, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, s. 21.

²⁹ W naszym przykładzie wziętym z Rdz 1, 1 nie można w polskim tłumaczeniu postawić przecinka po „Bóg”: „Na początku stworzył Bóg, niebiosa i ziemię”.

³⁰ Por. P. JOÜON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 57-58; A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 9.

³¹ Ostatnią liczbę 616 można też oddać w inny sposób, nie korzystając z form końcowych liter: הָרַב = 400 + 200 + 9 + 6. Liczby 15 i 16 powinny być wyrażone przez י ו י. Są to jednak skróty imienia *Jahwe(h)*, dlatego zaznacza się je odwracając kolejność tych liter: ו י ו lub zestawiając inne litery: ט ו י. Tysiące są oznaczane kolejnymi literami alfabetu zaopatrzonymi w dwie kropki u góry: א, ב itd. Użycie liter na oznaczanie liczb jest potwierdzone od II w. przed Chr.; por. P. JOÜON, T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, s. 22-23; *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 3-4; J. W. L. ROSLON, *Podręcznik języka hebrajskiego*, s. 135; E. JENNI, *Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, s. 18. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. K. ELLIGER, W. RUDOLPH, stawia kropkę nad literami oznaczającymi liczby: ד, עה, קט, סט.

³² Por. A. CARROZZINI, *Grammatica della lingua ebraica*, s. 19-20.

(w domu), מִבַּיִת *mib-bájit* (z domu), מֵהָאָדָם *mē-hā-'ādām* (z człowieka), הַכְּתָב *hā-kātab* (czy napisał?), שֶׁבַשְׁמַיִם *šeb-baš-šāmájim* (który w niebiosach)³³. Zapis ten myli się jednak z *maqgefem*.

Litery i liczby w transliteracji i w transkrypcji pisze się kursywą.

Przykłady

W zależności od potrzeb i możliwości typograficznych można stosować transliterację pełną lub uproszczoną albo uciec się do transkrypcji. Ważne jest, aby stosować je konsekwentnie w danej pracy. Zobaczmy proponowany system transliteracji i transkrypcji na przykładach Rdz 1, 1-2 i Ps 119, 34. 36³⁴:

בְּרִשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ:
וְהָאָרֶץ הַיְוֵתָה תְהוֹ וְנָהוּ וְחֹשֶׁךְ אֶל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַפֵּט עַל־פְּנֵי הַמַּיִם:
הַבִּינֵי וְאִצְרָה תוֹרְתֶךָ וְאִשְׁמְרֶנָּה בְּכָל־לֵב:
הַטִּלְבִּי אֶל־עֲרוֹתֶיךָ וְאֵל אֶל־בְּצַע:

Transliteracja:

b^rrē(')šit bārā(') 'ēlōhīm 'ēt haššāmájim w^e'ēt hā'āres.

w^hā'āres hāj'tā(h) tōhū wābōhū w^hōšek 'al-pⁿē t^rhōm w^rū^h 'ēlōhīm m^rrahēpet 'al-pⁿē hammájim.

h^abīnēni w^eess^rā(h) tōrātēkā w^eesm^rénnā(h) b^kol-lēb.

hat-libbi 'el-'ēd^wōtēkā w^eal 'el-bāsa'.

Transkrypcja:

b^reszit bara elohim et haszszamájim w^eet haárec.

w^haa^rec hāj'ta tōhu wawōhu w^hōszech al-pⁿe t^rhom w^ru^h elohim m^rrahēfet al-pⁿe hammájim.

hawinēni w^eecc^ra toratēcha w^eeszm^rénnā w^hchol-lew.

hat-libbi el-ed^wotēcha w^eal el-bāca.

Jeśli w transliteracji zrezygnujemy z zaznaczania akcentu dynamicznego i braku *dagesza lene* w grupie *BeGaDKeFaT* oraz opuścimy nawiasy przy *š* i *h*, otrzymamy wówczas zapis:

b^rrē'šit bārā' 'ēlōhīm 'ēt haššamájim w^e'ēt hā'āres.

w^hā'āres hāj'tah tōhū wābōhū w^hōšek 'al-pⁿē t^rhōm w^rū^h 'ēlōhīm m^rrahēpet 'al-pⁿē hammájim.

h^abīnēni w^eess^rāh tōrātēkā w^eesm^rénnāh b^kol-lēb.

hat-libbi 'el-'ēd^wōtēkā w^eal 'el-bāsa'.

Niekiedy upraszcza się w transliteracji także zapis samogłosek:

berē'šit bara' 'elohim 'et haššamájim we'et ha'ares.

weha'ares hajetah tohu wabohu wehošek 'al-pene tehom weruah 'elohim merahepet 'al-pene hammájim.

³³ Por. *Transliteracja alfabetu hebrajskiego*, s. 6-7.

³⁴ Według *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. K. ELLIGER, W. RUDOLPH, z pominięciem większości akcentów.

*habineni we'esserah torateka we'ešmerennah bekol-leb.
hat-libbi 'el-'edewoteka we'al 'el-baša'.*

Można wreszcie zapisywać same tylko spółgłoski; wówczas zaznacza się również te, które występują jako *matres lectionis*³⁵:

*br'šjt br' 'lhjm 't hšmjm w't h'rs.
wh'rs h'jth thw wblhw whšk 'l-pnj thwm wrwh 'lhjm mrhpt 'l-pnj hmjm.
hbjnnj w'srh twrtk w'šmrnh bkl-lb.
ht-lbj 'l-'dwtjk w'l 'l-bš'.*

Również w transkrypcji można zrezygnować z zaznaczania akcentu oraz pisania *sz^cwa* i *patach furtivum* w indeksie górnym; wtedy zapis będzie jeszcze prostszy, ale najmniej precyzyjny:

*bereszit bara elohim et haszszamajim weet haarec.
wehaarec hajeta tohu wawohu wechoszech al-pene tehom weruach elohim merachefet
al-pene hammajim.
hawineni weeccera toratecha weeszmerenna wechol-lew.
hat-libbi el-edewotecha weal el-baca.*

Kraków

KS. STANISŁAW WRONKA

Riassunto

La traslitterazione e la trascrizione dell'alfabeto ebraico

L'autore dell'articolo richiama prima l'attenzione sulla differenza, di solito trascurata, fra la traslitterazione e la trascrizione. Ambedue rendono le lettere di un alfabeto con le lettere di un altro alfabeto, ma la prima concerne le stesse lettere, mentre la seconda – la loro pronuncia. In seguito propone ed esplica un sistema, fra tanti possibili e usati, della traslitterazione e della trascrizione, presentando sugli esempi come esso funziona. Lo scopo dell'articolo è offrire un punto di riferimento a chi deve traslitterare o trascrivere un testo ebraico, ma anche provocare una discussione per arrivare eventualmente ad un sistema unico della traslitterazione e della trascrizione, il che faciliterebbe la lettura dei nostri testi biblici e teologici.

---

³⁵ Por. np. L. ALONSO SCHÖKEL, J. VILCHEZ LINDEZ, A. PINTO, *Sapienciales. I Proverbios*, Madrid 1984 (Neuva Biblia Española. Comentario teológico y Literario).